

Likovno stvaralaštvo slijepe i slabovidne djece

Hanžek, Gabriela

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:821288>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-03**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

GABRIELA HANŽEK

LIKOVNO STVARALAŠTVO SLIJEPE I SLABOVIDNE DJECE

Završni rad

Pula, rujna, 2024.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

GABRIELA HANŽEK

LIKOVNO STVARALAŠTVO SLIJEPE I SLABOVIDNE DJECE

Završni rad

JMBAG: 0303053001

Studijski smjer: Stručni prijediplomski studij Ranog predškolskog odgoja i obrazovanja

Predmet: Likovna kultura

Znanstveno područje: umjetničko

Znanstveno polje: likovna umjetnost

Znanstvena grana: likovna pedagogija

Mentor: doc. art. Breza Žižović

Pula, rujan, 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana _____, kandidatice za prvostupnicu _____ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom _____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

Zahvala

Ovim putem želim izraziti zahvalnost onima koji su mi pružali neizmjernu podršku tijekom ovog putovanja.

Prije svega, zahvaljujem se svojoj obitelji na bezuvjetnoj ljubavi, strpljenju i podršci. Vaša podrška bila je neiscrpna motivacija u trenucima kada su izazovi izgledali nepromostivo. Hvala vam što ste uvijek bili uz mene i što ste me pogurali da ostvarim svoj cilj.

Želim posebno izraziti zahvalnost tati i mami. Hvala tata i mama, što ste uvijek vjerovali u mene. Vaša nesebična ljubav omogućila mi je da postignem ovo što jesam danas.

Neizmjerno hvala i mom suprugu, čija je strpljivost, ljubav i podrška bila neprocjenjiva kroz ovo razdoblje. Hvala ti što si moj oslonac, što si razumio moje izazove i uvijek me ohrabrivao da nastavim dalje. Bez tvoje podrške, ovaj uspjeh ne bi bio moguć, te!

Također, želim se zahvaliti i svojoj djeci Filipu i Ninu, koja su mi svakodnevno bila izvor radosti i motivacije. Vaša ljubav i osmijesi davali su mi snagu da se nosim sa svi izazovima. Hvala što ste strpljivo čekali i razumjeli kada sam bila zauzeta ovim važnim korakom u životu.

Veliko hvala mojim prijateljima, koji su svojim savjetima i riječima ohrabrenja učinili svaki korak ovog puta lakšim. Posebno hvala prijateljici Lei, koja mi je velika motivacija i primjer, Valboni, Elizabeti, Manueli, Nikol, Lei P., vaša podrška i prisustvo, bilo kroz smijeh ili ozbiljne razgovore, bili su neprocjenjivi.

Na kraju, posebnu zahvalu želim uputiti svojoj mentorici doc. art. Brezi Žižović, čija je stručnost, strpljenje i podrška bila ključna tijekom izrade ovog rada.

Ovaj rad posvećujem svima Vama jer bez Vas ovo ne bi bilo moguće.

Sadržaj

1. Uvod.....	7
2. Teorijski okvir	8
2.1. Pojam i vrste oštećenja vida	8
2.2. Psihološke i socijalne posljedice sljepoće i slabovidnosti	9
2.3. Razvojne karakteristike slijepe i slabovidne djece	11
2.4. Uloga likovnog izražavanja u razvoju djece	14
3. Likovno izražavanje slijepe i slabovidne djece	17
3.1. Specifičnosti likovnog izražavanja djece s oštećenjem vida	17
3.2. Materijali i tehnike prilagođene slijepoj i slabovidnoj djeci	19
3.3. Metode i pristupi u likovnoj edukaciji slijepe i slabovidne djece	22
4. Pedagoški aspekti likovnog stvaralaštva.....	26
4.1. Uloga odgojitelja u likovnoj edukaciji	26
4.2. Prilagodba aktivnosti za slijepu i slabovidnu djecu	28
4.3. Primjeri dobrih praksi i inovativni pristupi.....	29
5. Primjeri dobre prakse taktilnog doživljaja likovnog materijala poput slikovnice.....	31
5.1. Slikovnica autorice Tanje Parlov	31
5.2. Taktilna knjiga „Čudesan svijet“	32
5.3. Taktilna slikovnica „Žiga špaget gre v širni svet“	34
6. Zaključak	36
7. Literatura	37
8. Popis slika	39
SAŽETAK	40
SUMMARY	41

1. Uvod

Likovno stvaralaštvo predstavlja važan aspekt dječjeg razvoja, omogućujući djeci da kroz kreativne procese izraze svoje misli, osjećaje i doživljaje svijeta oko sebe. Za djecu s oštećenjem vida, ovaj oblik izražavanja može imati dodatno značenje, jer im omogućava da putem drugih osjetila, poput dodira i sluha, istražuju i razumiju svijet koji ne mogu vidjeti ili ga vide u ograničenoj mjeri. Iako se likovna umjetnost tradicionalno smatra vizualnom disciplinom, za slijepu i slabovidnu djecu likovno stvaralaštvo pruža jedinstvenu priliku za razvoj kreativnosti, samopouzdanja i motoričkih vještina na način prilagođen njihovim specifičnim potrebama.

Ovaj rad bavi se specifičnostima likovnog stvaralaštva slijepa i slabovidne djece, istražujući kako se tradicionalni pristupi likovnoj edukaciji mogu prilagoditi ovoj populaciji. Kroz analizu različitih tehnika i materijala, kao i pedagoških metoda, nastoji se pružiti uvid u to kako odgojitelji mogu stvoriti inkluzivno okruženje koje omogućava ovoj djeci da se slobodno izraze i razvijaju svoje umjetničke sposobnosti. Također, rad se fokusira na primjere dobrih praksi i inovativne pristupe u radu s djecom s oštećenjem vida, s ciljem pružanja konkretnih smjernica za uspješnu implementaciju likovne edukacije u inkluzivnim obrazovnim okruženjima.

U kontekstu obrazovanja, važno je prepoznati da likovna edukacija za djecu s oštećenjem vida zahtijeva poseban pristup koji uključuje prilagodbu materijala, tehnika i metoda učenja. Takav pristup ne samo da omogućava djeci s oštećenjem vida da sudjeluju u likovnim aktivnostima, već i da razvijaju ključne životne vještine koje će im pomoći u njihovom daljnjem obrazovanju i socijalnoj integraciji. Kroz likovno stvaralaštvo, ova djeca mogu istraživati svoj potencijal, graditi samopouzdanje i ostvariti značajan napredak u svom cjelokupnom razvoju.

2. Teorijski okvir

Likovno stvaralaštvo igra ključnu ulogu u razvoju djece, a to se odnosi i na djecu s oštećenjem vida. Za djecu predškolskog uzrasta, likovno izražavanje nije samo način da izraze svoje misli i osjećaje, već i značajan alat za kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj. Djeca s oštećenjem vida suočavaju se s posebnim izazovima u likovnom izražavanju, ali istovremeno likovne aktivnosti mogu značajno doprinijeti njihovoj adaptaciji i razvoju različitih vještina. U ovom poglavlju, analizirat će se pojam i vrste oštećenja vida, psihološke i socijalne posljedice sljepoće i slabovidnosti, razvojne karakteristike slijepe i slabovidne djece, te ulogu likovnog izražavanja u njihovom razvoju.

2.1. Pojam i vrste oštećenja vida

Oštećenje vida predstavlja značajan izazov kako za djecu, tako i za njihove roditelje i odgajatelje. Pojam oštećenja vida obuhvaća širok spektar problema povezanih s vidom, od blagih poremećaja koji se mogu korigirati naočalama ili kontaktnim lećama, do potpunog gubitka vida koji se ne može ispraviti. Prema definicijama koje daje Svjetska zdravstvena organizacija (WHO), oštećenje vida može biti klasificirano u nekoliko kategorija: blaga slabovidnost, umjerena slabovidnost, teška slabovidnost i sljepoća.

Blaga slabovidnost se odnosi na manji gubitak vida koji neznatno ograničava svakodnevne aktivnosti, dok se umjerena i teška slabovidnost odnose na značajnije smanjenje vidne funkcije koje ometa sposobnost obavljanja svakodnevnih aktivnosti bez prilagodbe ili posebne pomoći. Sljepoća, s druge strane, podrazumijeva potpuni ili gotovo potpuni gubitak vida, pri čemu osoba ne može razlikovati svjetlo od tame ili ima vrlo ograničenu percepciju svjetla i oblika (Rosenblum, 2020.)

Uzroci oštećenja vida kod djece su raznoliki i mogu uključivati genetske faktore, kao što su nasljedne bolesti poput retinitis pigmentosa ili Leberove kongenitalne amauroze, koje dovode do progresivnog gubitka vida. Prijevremeni porođaj je također jedan od značajnih faktora rizika, jer može dovesti do retinopatije prijevremeno rođenih (ROP), koja može uzrokovati trajno oštećenje vida ili sljepoću.

Pored toga, infekcije, kao što su kongenitalne infekcije (npr. toksoplazmoza, rubeola), mogu ozbiljno oštetiti oči djeteta. Traume oka, uključujući one nastale tokom poroda ili kao rezultat nesreća u ranom djetinjstvu, također su potencijalni uzroci oštećenja vida. Neurološki poremećaji, kao što su cerebralna paraliza ili tumori na mozgu, mogu uzrokovati oštećenje vidnih puteva ili centara u mozgu, što dovodi do smanjene vidne sposobnosti (Rosenblum, 2020.)

Osim fizioloških i genetskih faktora, okolišni i socio-ekonomski faktori također mogu igrati ulogu u pojavi oštećenja vida. Nedostatak pristupa zdravstvenoj zaštiti, loša ishrana koja može dovesti do deficita vitamina A, te izloženost toksinima u okolišu, sve to može doprinijeti razvoju vidnih poremećaja. Rana intervencija i odgovarajuća podrška ključni su za minimiziranje utjecaja oštećenja vida na razvoj djeteta i osiguranje što bolje kvalitete života.

Sve ove klasifikacije i uzroci oštećenja vida naglašavaju potrebu za individualiziranim pristupom u obrazovanju i odgoju djece s ovim problemima. Svako dijete ima jedinstvene potrebe, a razumijevanje specifičnog tipa oštećenja vida može pomoći stručnjacima u pružanju adekvatne podrške koja će omogućiti optimalan razvoj djeteta.

2.2. Psihološke i socijalne posljedice sljepoće i slabovidnosti

Sljepoća i slabovidnost predstavljaju ozbiljne izazove za psihološki i socijalni razvoj djece, jer utječu na različite aspekte njihovog svakodnevnog života. Djeca s oštećenjem vida suočavaju se s brojnim poteškoćama koje su rezultat njihove nemogućnosti da koriste vid kao osnovni kanal za učenje i komunikaciju. Ove poteškoće mogu utjecati na njihovo samopouzdanje, osjećaj sigurnosti, kao i na njihove odnose s vršnjacima i odraslima u njihovoj okolini.

Jedna od ključnih psiholoških posljedica oštećenja vida kod djece je razvoj specifičnih obrazaca ponašanja koji su često povezani s povećanom ovisnošću o odraslima. Zbog nemogućnosti da samostalno istražuju okolinu i uče kroz vizualne

informacije, slijepa i slabovidna djeca mogu postati više zavisna od roditelja i drugih odraslih osoba. Ova zavisnost može utjecati na njihov osjećaj samopouzdanja i sposobnosti da se nose sa svakodnevnim izazovima, što može dovesti do problema u socijalnoj interakciji, kao što su povučenost, smanjena komunikativnost i tendencija bježanja od stvarnosti (de Verdier, 2018.)

Pored toga, zbog nedostatka mogućnosti da koriste neverbalne znakove, kao što su izrazi lica i govor tijela, djeca s oštećenjem vida često imaju poteškoća u razumijevanju emocionalnih stanja drugih ljudi. To može dovesti do nesigurnosti u socijalnim situacijama i otežane socijalne integracije. Slijepa djeca ne mogu uspostaviti kontakt očima, što je ključan element socijalne interakcije, a nemogućnost prepoznavanja tuđih emocionalnih reakcija može dovesti do zbunjenosti i pogrešnih tumačenja socijalnih situacija (de Verdier, 2018.)

Socijalna izolacija je još jedan ozbiljan problem s kojim se suočavaju djeca s oštećenjem vida. Zbog svojih specifičnih potreba, ona se često susreću s predrasudama i diskriminacijom u društvu. Društvo ponekad nije dovoljno senzibilizirano ili educirano o potrebama i potencijalima djece s oštećenjem vida, što može rezultirati njihovim isključivanjem iz određenih aktivnosti ili nedostatkom podrške. Ovo dodatno doprinosi osjećaju izolacije i može negativno utjecati na njihovu sposobnost da se integriraju u širu zajednicu (Ferrell, 2017.)

Uz to, roditelji djece s oštećenjem vida također mogu prolaziti kroz teške emocionalne krize, koje mogu utjecati na njihovu sposobnost da adekvatno podrže svoje dijete. Emocionalne reakcije roditelja, kao što su tuga, krivica, ljutnja i strah, mogu dodatno otežati proces prilagodbe djeteta na svoje stanje. Ukoliko roditelji ne dobiju adekvatnu podršku, njihova negativna osjećanja mogu se prenijeti na dijete, što može dodatno utjecati na njegovo samopouzdanje i sposobnost socijalne interakcije (Fajdetić i sur., 2007.)

Usprkos ovim izazovima, adekvatna podrška od strane obitelji, vršnjaka i stručnjaka može značajno poboljšati kvalitetu života djece s oštećenjem vida. Djeca koja dobiju emocionalnu podršku i koja su uključena u aktivnosti prilagođene njihovim sposobnostima mogu razviti pozitivnu sliku o sebi, bolje se socijalizirati i uspješno se integrirati u društvo. Kroz različite oblike terapije i edukacije, moguće je poboljšati

njihove socijalne vještine, smanjiti osjećaj izolacije i omogućiti im aktivno sudjelovanje u zajednici (de Verdier, 2018.)

Konačno, važno je naglasiti da svaki pojedinačni slučaj zahtijeva individualizirani pristup, kako bi se osiguralo da djeca s oštećenjem vida dobiju odgovarajuću podršku koja će im omogućiti da razviju svoje potencijale i postanu ravnopravni članovi društva. Ovaj pristup uključuje multidisciplinarnu podršku koja obuhvaća psihološku, socijalnu, edukativnu i medicinsku pomoć, u cilju stvaranja optimalnih uvjeta za razvoj i socijalnu integraciju djece s oštećenjem vida (Fajdetić i sur., 2007.)

2.3. Razvojne karakteristike slijepe i slabovidne djece

Djeca s oštećenjem vida pokazuju velike individualne razlike u psihosocijalnom razvoju, koje su često čak izraženije nego kod djece bez takvih oštećenja. Posebno je važno kako roditelji prihvaćaju svoje dijete s oštećenjem vida, jer od toga zavisi kako će se dijete prilagoditi svom stanju, nositi sa svakodnevnim stresom, i uključiti se u društvo "videćih". Suočavanje roditelja s činjenicom da njihovo dijete ima oštećenje vida često uzrokuje duboku emocionalnu krizu, koja može uključivati šok, nevjericu, poricanje ili minimiziranje ozbiljnosti situacije. Roditelji često prolaze kroz složene emocije kao što su tuga zbog djetetovog zdravstvenog stanja, osjećaj krivnje zbog percepcije da su možda doprinijeli problemu, ljutnja zbog okolnosti koje su ih zadesile, i strah od neizvjesne budućnosti.

Bez adekvatne socijalne podrške od partnera, šire obitelji, prijatelja, kao i stručne psihološke pomoći, roditelji mogu imati poteškoća u prihvaćanju djetetovog stanja, što može negativno utjecati na dijete, ali i na cijelu obitelj. Takvo emocionalno stanje može pogoršati komunikaciju s okolinom, uključujući širu obitelj, susjede, stručnjake i školu. Većina slijepe djece može pokazivati znakove plašljivosti, uznemirenosti, povučenosti, smanjene komunikativnosti, te tendenciju bježanja od stvarnosti. Također, zbog povećane zavisnosti od drugih, slijepa djeca često ne pokazuju otvorenu agresivnost, već se može pojaviti prikrivena, pasivna agresivnost. Nedostatak vizualnih povratnih informacija, kao što su izrazi lica i govor tijela drugih

osoba, može dodatno otežati njihov emocionalni razvoj i dovesti do nesigurnosti, zavisnosti i emocionalne zbunjenosti (Fajdetić i sur., 2007).

Roditelji koji uspiju prevladati neugodne emocije povezane s djetetovim oštećenjem vida i koji se na pravi način nose sa svakodnevnim stresom, pozitivno utječu na razvoj svog djeteta. Oni prihvaćaju dijete kao cjelovitu osobu, realno sagledavaju njegove potrebe i mogućnosti te stvaraju emocionalno stabilno okruženje za razvoj djeteta, bez pretjeranih zahtjeva ili prezaštićivanja. To omogućuje djetetu da razvije osjećaj sigurnosti, povjerenja i pozitivnu sliku o sebi, što je ključno za prihvaćanje vlastitog oštećenja vida, motivaciju za učenje, samostalnost i aktivan odnos s okolinom. Takva djeca lakše se socijaliziraju, uključuju u grupe vršnjaka i prilagođavaju očekivanjima društvene sredine (Fajdetić i sur., 2007).

Djeca koja su rođena s oštećenjem vida ili su ga razvila u ranom djetinjstvu imaju ograničenu mogućnost vizualnog promatranja i praćenja, što značajno utječe na njihov kognitivni razvoj. Vizualno učenje, koje je ključno za usvajanje modela ponašanja, svakodnevnih vještina i formiranje realne slike o svijetu, kod njih je uvelike otežano. Ova djeca često pokazuju tendenciju povlačenja u svoj svijet i ponavljanja određenih radnji, poznatih kao stereotipi. U početku, slijepa djeca čuju različite zvukove nad kojima nemaju kontrolu, ali tek nakon taktilne, motoričke i zvučne integracije zvukovi počinju dobivati značenje. Na primjer, kada dijete upозна igračku opipom, pokretom ruku i sluhom, te čuje karakterističan zvuk pada te igračke, ono će povezati taj zvuk s objektom.

Rani senzomotorički razvoj kod slijepa djece često kasni zbog vizualnih prepreka, što može otežati razvoj fine i grube motorike. Za razliku od djece s urednim vidom, koja koriste koordinaciju oko-ruka, slijepa djeca razvijaju koordinaciju uho-ruka, što može usporiti njihov kognitivni razvoj. Zbog nedostatka vizualnih informacija, njihova percepcija svijeta može biti drugačija i često manje precizna. Iako slabovidna djeca imaju određeni ostatak vida koji može pomoći u vizualnoj percepciji, ta percepcija često je nepotpuna i iskrivljena, te se nadopunjava drugim osjetilima. Intelektualni razvoj djece s oštećenjem vida često je specifičan i sporiji u poređenju s djecom bez oštećenja vida, ali pozitivna slika o sebi može značajno doprinijeti nadoknadi tih ograničenja (Fajdetić i sur., 2007).

Ako djeca koja su kasnije oslijepila imaju ranije formirane predodžbe i usvojene pojmove, to može pozitivno utjecati na njihov daljnji kognitivni razvoj. Slušno pamćenje kod slijepe djece često je izvanredno razvijeno, što im pomaže u školovanju, ali postoji i sklonost verbalizmu, tj. prividno spretnom govornom izražavanju bez stvarnog razumijevanja i znanja. Da bi se to izbjeglo, potrebno je povezivati nove pojmove s iskustvima i ranije formiranim predodžbama. U radu sa slijepom djecom korisno je koristiti tzv. „vizualne“ riječi, jer to pomaže u njihovoj socijalizaciji i boljem razumijevanju svijeta oko njih (Fajdetić i sur., 2007).

Socijalni razvoj djece s oštećenjem vida uključuje razvoj senzorno-perceptivnih, emocionalnih, verbalnih i motoričkih vještina. Od izuzetne je važnosti da se djeca s oštećenjem vida što ranije uključe u rehabilitacijske programe i svakodnevne aktivnosti, prvo uz pomoć odraslih, a kasnije samostalno. Djecu treba poticati na samostalno kretanje i preuzimanje odgovornosti za vlastite stvari, kao i na pružanje pomoći drugima. Druženje s drugom djecom, bez obzira na to imaju li oštećenje vida ili ne, ključno je za njihov socijalni razvoj.

Socijalni kontakt s vršnjacima je posebno važan, a uključivanje djece s oštećenjem vida u redovne dječje vrtiće pozitivno utječe na njihov cjelokupni razvoj i olakšava kasnije uključivanje u redovnu osnovnu školu. Međutim, ako dijete pored oštećenja vida ima i druge dodatne teškoće, kao što su mentalna retardacija, tjelesna invalidnost, gluhoća, ili specifične teškoće u učenju, preporučuje se uključivanje u specijalizirane ustanove koje mogu pružiti adekvatne uvjete za njegov razvoj. Česti boravci u bolnicama, rehabilitacijskim centrima ili školama za djecu s teškoćama mogu pojačati nesigurnost kod djeteta s oštećenjem vida, jer ono ne može u potpunosti razumjeti situaciju i kontrolirati okolinu.

Socijalna inkluzija osoba s oštećenjem vida je ključni izazov, i zadatak roditelja, odgajatelja, učitelja i defektologa je da ih osposobe za što uspješniju socijalnu inkluziju. Kada društvo prihvati osobu s oštećenjem vida, podrži je i postavi joj realne zahtjeve, ta osoba može postati ravnopravni član zajednice. Socijalni razvoj je individualan proces, ali socijalizacija obuhvata utjecaje iz okoline koji djeluju na pojedinca. Stavovi roditelja prema djetetu s oštećenjem vida mogu značajno utjecati na njegov socijalni razvoj, a mogu se svrstati u nekoliko kategorija: prihvaćanje,

negiranje, prezaštićivanje, prikriveno odbacivanje i otvoreno odbacivanje (Fajdetić i sur., 2007).

2.4. Uloga likovnog izražavanja u razvoju djece

Likovna kultura igra ključnu ulogu u odgojno-obrazovnim procesima, jer doprinosi cjelovitom razvoju djeteta. Kako su se razvijali pedagoški principi, tako su se mijenjali i metodički pristupi likovnim aktivnostima kako bi bolje odgovorili na potrebe djeteta i postigli zadane obrazovne ciljeve (Mendeš, Županić-Benić, 2021). U ovom kontekstu, naglasak je na samom procesu stvaranja, a ne toliko na konačnom rezultatu, jer likovne aktivnosti omogućuju djetetu da izrazi sebe, potičući njegov cjelokupni razvoj, uključujući razvoj sposobnosti i ličnosti.

Prema autorima L. V. Herceg, A. Rončević i B. Karlavarisu (2010), likovno stvaralaštvo utiče na djecu predškolske dobi kroz nekoliko ključnih područja: socio-emocionalni razvoj, spoznajni razvoj, komunikacijski razvoj, te tjelesni, psihomotorni i zdravstveni razvoj.

Socio-emocionalni razvoj

Likovne aktivnosti značajno doprinose socio-emocionalnom razvoju djece, omogućujući im da razviju pozitivan odnos prema sebi i drugima. Djeca kroz likovni izraz stječu samopouzdanje, posebno kada dobiju pozitivne povratne informacije o svom radu. Ovo ih motivira da se upuste u nove aktivnosti i istraže vlastite kreativne potencijale (Šarančić, 2014). Korištenje različitih materijala i alata u likovnim aktivnostima povećava njihovu samostalnost, jer im omogućava da sami donose odluke i planiraju svoje radove. Ova samostalnost dovodi do povećanog optimizma i vjere u vlastite sposobnosti, što može pozitivno utjecati na uspjeh u drugim područjima života.

Kroz likovne aktivnosti, djeca se također uče disciplini i odgovornosti, na primjer, pospremanjem upotrijebljenih materijala. Socijalne vještine, poput osjećaja pripadnosti i sigurnosti, također se razvijaju u ovom procesu, jer djeca u zajedničkim aktivnostima uče poštivati pravila, slušati druge i kontrolirati svoje ponašanje. Likovno

stvaralaštvo tako postaje sredstvo za razvoj samopoštovanja, marljivosti, odgovornosti i prepoznavanja vlastitih vrijednosti (Herceg, Rončević, Kalavaris, 2010).

Spoznajni razvoj

Spoznajni razvoj kroz likovne aktivnosti temelji se na jačanju kognitivnih procesa, kao što su opažanje, prepoznavanje veza među stvarima i pojavama, te rješavanje problema. Likovne aktivnosti pomažu djeci da bolje percipiraju prostor i predmete, razvijajući tako kreativno, divergentno i kritičko mišljenje. Susret s novim materijalima i tehnikama omogućava djeci da uče nove pojmove i usvajaju vještine koje im ranije nisu bile poznate.

Rješavanjem problema u likovnim aktivnostima, djeca razvijaju sposobnosti poput planiranja, prosuđivanja i zaključivanja, što dodatno potiče njihovu radoznalost i interes za istraživanje. Djeca uče prepoznavati sličnosti i razlike, povezivati pojave, te koristiti svoju maštu za stvaranje novih ideja i predodžbi (Herceg, Rončević, Kalavaris, 2010; Andrilović, Čudina, 1990).

Komunikacijski razvoj

Komunikacija je osnova svih ljudskih odnosa, a likovno stvaralaštvo nudi djeci različite načine izražavanja bojama, oblicima i strukturama. Aktivnim sudjelovanjem u likovnim aktivnostima, djeca obogaćuju svoj rječnik, razvijaju osjećaj estetske vrijednosti i sposobnost da vizualno izraze svoje misli i emocije. Likovni jezik i tehnike postaju alatima za prikazivanje njihovih iskustava i osjećaja, omogućavajući im da se bolje izraze i komuniciraju s drugima.

Kombinacija likovnih elemenata u nove cjeline razvija osjetljivost prema estetskim vrijednostima i omogućava djeci da razumiju i koriste složenije oblike likovne umjetnosti. Djeca likovnim izražavanjem mogu izraziti svoje emocije, prenoseći poruke putem vizualne i neverbalne komunikacije, što doprinosi njihovoj kreativnosti i emotivnom izražavanju (Bilić, Balić-Šimrak, Kiseljak, 2012; Herceg, Rončević, Kalavaris, 2010; Andrilović, Čudina, 1990).

Tjelesni, psihomotorni i zdravstveni razvoj

Likovne aktivnosti također igraju važnu ulogu u tjelesnom, psihomotornom i zdravstvenom razvoju djece. Ove aktivnosti potiču razvoj fine i grube motorike, koordinacije oko-ruka, te akomodacije oka. Redovno sudjelovanje u likovnim aktivnostima doprinosi formiranju većeg broja sinapsi u mozgu, što poboljšava komunikaciju među moždanim stanicama i razvija sposobnost stvaranja ideja (Šarančić, 2014).

Korištenje različitih materijala i tehnika, poput crtanja olovkom, rezanja škarama, modeliranja glinom, te slikanja kistom, razvija preciznu motoriku prstiju i poboljšava koordinaciju. Dodatno, dodirne i mišićno-zglobne osjetljivosti se razvijaju kroz aktivnosti koje uključuju manipulaciju različitim materijalima, što pomaže djeci da uoče razlike u intenzitetu i kvaliteti osjeta.

Sigurnost djece tokom likovnih aktivnosti također je važna, stoga materijali, pribor i tehnike moraju biti prilagođeni njihovom uzrastu kako bi se zaštitilo njihovo zdravlje. Djeca bi trebala nositi zaštitnu odjeću i biti svjesna kako se sigurno koristiti likovnim alatima i materijalima (Herceg, Rončević, Kalavaris, 2010).

3. Likovno izražavanje slijepe i slabovidne djece

Likovno izražavanje igra važnu ulogu u razvoju predškolske djece, a posebno je značajno za djecu s oštećenjem vida. Likovne aktivnosti omogućavaju slijepoj i slabovidnoj djeci da istraže svoju kreativnost, razvijaju motoričke i kognitivne vještine, te izraze svoje emocije i misli na način koji nadilazi ograničenja njihovog vida. Iako je likovno izražavanje vizualna disciplina, djeca s oštećenjem vida mogu se koristiti drugim osjetilima, kao što su dodir, sluh i njuh, kako bi se izrazila i stvorila vlastite umjetničke radove. Ovaj proces pomaže u jačanju njihove percepcije, prostorne orijentacije, kao i fine i grube motorike, što dodatno potiče njihov cjelokupni razvoj.

Međutim, likovno izražavanje djece s oštećenjem vida zahtijeva poseban pristup, prilagođene materijale i tehnike, kao i specifične metode edukacije. Potrebno je razumjeti specifičnosti njihovog izražavanja, kako bi se omogućilo djeci da razviju svoje potencijale u sigurnom i poticajnom okruženju. Uz pravilno vođenje, djeca s oštećenjem vida mogu postići izuzetne rezultate u likovnom stvaralaštvu, koji ne samo da im omogućavaju osobni razvoj, već i pomažu u integraciji s vršnjacima i širom zajednicom.

U narednim poglavljima, istražit će se specifičnosti likovnog izražavanja djece s oštećenjem vida, materijale i tehnike prilagođene njihovim potrebama, te metode i pristupe u likovnoj edukaciji koje mogu najviše doprinijeti njihovom razvoju. Razumijevanje ovih aspekata ključno je za stvaranje inkluzivnog obrazovnog okruženja u kojem svako dijete, bez obzira na svoje fizičke sposobnosti, može ostvariti svoj puni potencijal.

3.1. Specifičnosti likovnog izražavanja djece s oštećenjem vida

Likovno izražavanje predstavlja važan aspekt razvoja svakog djeteta, omogućavajući im da istražuju i interpretiraju svijet oko sebe kroz kreativne procese. Međutim, kod djece s oštećenjem vida, ovaj oblik izražavanja nosi sa sobom

određene specifičnosti koje zahtijevaju prilagodbe u pristupu, materijalima i tehnikama kako bi se osigurao njihov optimalan razvoj. Likovni izrazi ove djece su jedinstveni, jer su vođeni prvenstveno dodirrom, sluhom i drugim osjetilima koja nadomještaju nedostatak vizualnih informacija.

Jedna od glavnih karakteristika likovnog izražavanja kod djece s oštećenjem vida je njihova osjetilna percepcija. Budući da ova djeca ne mogu koristiti vid ili ga koriste u ograničenoj mjeri, oslanjaju se na taktilno-kinestetička osjetila za istraživanje i razumijevanje prostora i oblika. Taktilna percepcija postaje ključna u njihovom procesu stvaranja, jer im omogućava da taktilno oblikuju svoje ideje i zamisli. Na primjer, djeca koriste ruke kako bi osjetila teksturu, oblik i težinu materijala, što im omogućava da stvore mentalnu sliku onoga što oblikuju (Grgurić i Jakubin, 1996, prema Škrbina, 2013).

Druga specifičnost u likovnom izražavanju slijepe i slabovidne djece odnosi se na njihovo razumijevanje prostora i prostorne organizacije. Dok djeca s urednim vidom prirodno razvijaju osjećaj za prostor putem vizualnih podražaja, slijepa i slabovidna djeca trebaju razviti ovaj osjećaj iskustvom koje uključuje dodir i kretanje. Ovaj proces može biti izazovan, ali je od ključnog značaja za njihovo likovno stvaralaštvo. Praktičnim aktivnostima koje uključuju manipulaciju trodimenzionalnim objektima i materijalima, djeca s oštećenjem vida uče kako organizirati prostor i stvarati oblike u dvodimenzionalnom mediju, kao što je papir (Parlov, 2015).

Također, likovno izražavanje djece s oštećenjem vida često je obilježeno simboličnim i apstraktnim pristupom. Budući da se njihovo razumijevanje svijeta temelji na dodirnim i auditivnim iskustvima, njihovi radovi mogu odražavati više apstraktne koncepte i manje doslovne prikaze. Na primjer, umjesto preciznog prikaza objekta, djeca mogu kreirati oblike koji predstavljaju njihov doživljaj određenog zvuka, mirisa ili dodira. Ovaj simbolički pristup može se poticati likovnim aktivnostima koje omogućavaju djeci da koriste različite materijale i tehnike za izražavanje svojih unutrašnjih iskustava i misli (Mendeš, Županić-Benić, 2021).

Jedan od izazova s kojima se suočavaju djeca s oštećenjem vida u likovnom izražavanju jeste ograničenost u korištenju uobičajenih likovnih alata i materijala. Standardni materijali, kao što su papir i olovka, mogu biti teško dostupni i

neadekvatni za njihovo stvaralaštvo. Zbog toga je važno prilagoditi materijale i alate kako bi odgovarali njihovim potrebama. Na primjer, korištenje glinenih ili plastičnih materijala omogućava djeci da oblikuju i manipuliraju objektima dodirrom, što im olakšava razumijevanje oblika i strukture (Parlov, 2015).

Uz sve navedene specifičnosti, od ključne je važnosti da se djeci s oštećenjem vida pruži emocionalna i verbalna podrška tokom likovnih aktivnosti. Ova podrška pomaže im da prevladaju eventualne frustracije koje mogu nastati zbog ograničenja u vizualnom izražavanju. Također, verbalna komunikacija omogućava im da bolje razumiju zadatke i povežu svoja taktilna iskustva s apstraktnim pojmovima, što dodatno obogaćuje njihov proces stvaranja (Grgurić i Jakubin, 1996, prema Škrbina, 2013).

Zaključno, likovno izražavanje djece s oštećenjem vida ima svoje specifičnosti koje zahtijevaju prilagodbu metoda, materijala i pedagoških pristupa. Razumijevanje ovih specifičnosti ključno je za stvaranje inkluzivnog okruženja u kojem svako dijete, bez obzira na fizičke sposobnosti, može istraživati svoju kreativnost i likovno se izražavati. S pravim alatima, podrškom i pristupom, slijepa i slabovidna djeca mogu razviti svoje likovne vještine i doživjeti radost stvaranja, što doprinosi njihovom cjelokupnom razvoju.

3.2. Materijali i tehnike prilagođene slijepoj i slabovidnoj djeci

Rad s djecom s oštećenjem vida u području likovnog izražavanja zahtijeva pažljiv odabir materijala i tehnika koji su prilagođeni njihovim specifičnim potrebama. Budući da ova djeca ne mogu koristiti vizualne informacije ili ih koriste u ograničenom opsegu, oslanjaju se na druga osjetila, prvenstveno dodir i sluh, kako bi se izražavala i stvarala umjetničke radove. Prilagođeni materijali i tehnike omogućuju im da aktivno sudjeluju u likovnom stvaralaštvu i razvijaju svoje kreativne sposobnosti na način koji odgovara njihovim mogućnostima.

Taktilni materijali

Taktilni materijali igraju ključnu ulogu u likovnom izražavanju slijepo i slabovidne djece. Materijali kao što su glina, plastelin, pijesak, žica i različite vrste tkanina omogućavaju djeci da istražuju teksture, oblike i strukture putem dodira. Glina i plastelin su posebno korisni jer omogućavaju djeci da modeliraju trodimenzionalne oblike, što im pomaže u razvijanju koncepta prostora i volumena. Ovi materijali su fleksibilni i mogu se lako oblikovati, što omogućava djeci da izraze svoje ideje i osjećaje na način koji je njima razumljiv i pristupačan (Parlov, 2015).

Pored toga, upotreba različitih tekstura, kao što su grube i glatke površine, pomaže djeci da diferenciraju oblike i materijale. Na primjer, djeca mogu koristiti tkanine s različitim teksturama kako bi stvorila kolaže ili trodimenzionalne modele koji odražavaju njihove percepcije okoline. Taktilne knjige, koje uključuju reljefne slike i oblike, također su koristan alat jer omogućavaju djeci da istražuju slike dodiranjem, što im pomaže u razvijanju vizualnih pojmova na taktilan način (Grgurić i Jakubin, 1996, prema Škrbina, 2013).

Tehnike reljefnog crtanja

Reljefno crtanje je tehnika koja omogućava slijepoj i slabovidnoj djeci da stvore crteže koje mogu osjetiti dodiranjem. Ova tehnika uključuje korištenje posebnih papira i alata koji stvaraju uzdignute linije na površini, omogućavajući djeci da slijede svoje crteže prstima. Jedan od alata koji se često koristi u ovoj tehnici je taktilna olovka, koja stvara reljefne linije na posebnom papiru. Djeca mogu koristiti ovu tehniku za crtanje jednostavnih oblika, kao što su krugovi, kvadrati ili linije, što im pomaže u razvijanju osnovnih vještina prostorne organizacije i prepoznavanja oblika (Parlov, 2015).

Reljefno crtanje također može uključivati korištenje različitih materijala kao što su špaga, žica ili ljepilo koje se može nanijeti u obliku linija i oblika. Na ovaj način, djeca mogu kreirati složenije crteže koje mogu istraživati putem dodira, što im omogućava da razviju bolje razumijevanje prostora i odnosa između različitih elemenata na papiru (Mendeš, Županić-Benić, 2021).

Korištenje zvuka i glasa u stvaranju

Zvuk i glas također mogu igrati važnu ulogu u likovnom stvaralaštvu djece s oštećenjem vida. Kombinacija zvuka i taktilnih materijala može potaknuti djecu da istražuju nove načine izražavanja. Na primjer, djeca mogu koristiti materijale koji proizvode zvuk kada se njima rukuje, poput zveckanja perlica u kutiji ili šuštanja papira. Ovi zvučni efekti mogu se kombinirati s taktilnim iskustvima kako bi se stvorila višesenzorna umjetnička djela koja djeca mogu doživjeti na više nivoa (Parlov, 2015).

Također, verbalna komunikacija između odgojitelja i djeteta je ključna u procesu stvaranja. Odgojitelji mogu opisivati materijale, oblike i procese, što pomaže djeci da povežu zvučne informacije sa svojim taktilnim iskustvima. Na taj način, djeca mogu razviti bogatije i detaljnije mentalne slike onoga što stvaraju, što doprinosi njihovom kognitivnom i umjetničkom razvoju (Grgurić i Jakubin, 1996, prema Škrbina, 2013).

Trodimenzionalno modeliranje

Trodimenzionalno modeliranje je jedna od najvažnijih tehnika u likovnom izražavanju slijepe i slabovidne djece. Korištenje gline, plastelina, drva ili žice omogućava djeci da stvaraju skulpture i modele koje mogu istraživati dodirivanjem sa svih strana. Ova tehnika pomaže djeci da razviju osjećaj za prostor, oblik i proporciju. Modeliranje također omogućava djeci da izraze apstraktne koncepte ili priče kroz fizičke oblike, što im pomaže u razumijevanju i interpretaciji svijeta oko njih (Mendeš, Županić-Benić, 2021).

Kada se koristi u terapijskom ili obrazovnom kontekstu, trodimenzionalno modeliranje može biti posebno korisno jer pomaže djeci da se angažiraju u stvaralačkom procesu na način koji je prilagođen njihovim sposobnostima. Djeca mogu koristiti ruke za istraživanje i oblikovanje materijala, što ih motivira da istražuju i eksperimentiraju s različitim tehnikama i idejama. Ovo iskustvo je ne samo korisno za njihov umjetnički razvoj, već i za njihovu ukupnu kognitivnu i motoričku integraciju (Parlov, 2015).

Primjena specijaliziranih alata i tehnologija

S razvojem tehnologije, dostupni su i specijalizirani alati i uređaji koji mogu olakšati likovno stvaralaštvo djece s oštećenjem vida. Na primjer, 3D olovke koje omogućavaju stvaranje trodimenzionalnih objekata na jednostavan način mogu biti korisne u likovnom obrazovanju ove djece. Ove olovke omogućavaju djeci da direktno "crta" u prostoru, stvarajući reljefne oblike koje mogu istraživati dodirrom (Parlov, 2015).

Uz to, digitalni alati koji koriste zvučne povratne informacije ili haptiku (taktilne povratne informacije) također mogu biti korisni. Ovi alati omogućavaju djeci da istražuju nove oblike likovnog izražavanja koje inače ne bi bila u mogućnosti koristiti. Na primjer, digitalni tablet može omogućiti djeci da "osjete" oblike koje crtaju putem vibracija ili zvuka, što ih motivira na daljnje istraživanje (Grgurić i Jakubin, 1996, prema Škrbina, 2013).

3.3. Metode i pristupi u likovnoj edukaciji slijepe i slabovidne djece

Grgurić i Jakubin (1996, prema Škrbina, 2013) ističu važnost određenih načela u likovnom izražavanju, koja su temeljna za razvoj djece. Iako ova načela nisu u potpunosti prilagođena djeci s oštećenjem vida, u okviru likovne edukacije i terapijskog rada s ovom djecom, potrebno je prilagoditi pristup ovisno o njihovim potrebama, interesima i stupnju oštećenja vida.

a) Primjerenost sadržaja i metode

U radu s djecom, posebno u likovnim radionicama, važno je pratiti razvojne faze djeteta i prema tome kreirati programe koji prate njihov napredak. Zadaci trebaju biti jasno predstavljeni kako bi djeci omogućili da se oslobode, kreativno izraze i interpretiraju svoje misli, osjećaje i pojmove. Težina zadatka treba biti postavljena malo iznad trenutnih mogućnosti djeteta kako bi ih motivirala za nove izazove, ali bez stvaranja osjećaja frustracije. Ovo načelo je također primjenjivo na djecu s

oštećenjem vida, pri čemu se redosljed nastavnog programa može razlikovati – umjesto od točke i crte, rad se može započeti s upoznavanjem prostornih likovnih elemenata, što je pokazalo uspjeh kod slijepa i slabovidne djece (Parlov, 2015). Ponavljanje i nadovezivanje na prethodne lekcije te postavljanje novih izazova ključno je za podizanje razine stvaralaštva kod ove djece. Bitno je da djeca osvijeste i iskuse proces stvaralaštva kroz igru, bez nametanja krutih šablona (Škrbina, 2013).

b) Aktivan odnos prema okolini

Djeca stječu znanja i pojmove iz okoline putem svih svojih osjetila, što obogaćuje njihovo likovno stvaralaštvo, maštu i kreativnost. Djeca s oštećenjem vida oslanjaju se na preostala osjetila, posebno na taktilno-kinestetičko istraživanje okoline, zbog ograničene vizualne percepcije. Kako su njihova iskustva s okolinom često oskudnija, važno je od ranog doba omogućiti im kontakt s okolinom, podržati ih u stjecanju bitnih pojmova i ne ograničavati ih previše zaštitničkim pristupom koji bi mogao ometati njihovo istraživanje i razvoj (Škrbina, 2013).

c) Primjena stečenih iskustava tijekom likovne aktivnosti

U likovnom izražavanju djece potiče se upotreba likovnog jezika koji ne mora biti odmah razumljiv odraslima, ali mora omogućiti djetetu da izrazi svoje doživljaje okoline. Iskustva stečena tijekom istraživanja potiču djecu na ispitivanje uzročno-posljedičnih veza u prirodi te na istraživanje različitih načina likovnog izražavanja putem različitih tehnika i materijala. Slijepa djeca trebaju dodatnu fizičku, verbalnu i psihološku podršku kako bi razumjela ove veze i uvidjela stvaralačke mogućnosti koje im različiti likovni materijali pružaju. Posebno je važno verbalno ohrabivanje tijekom stvaranja, razgovor o tome što djeca kreiraju, te poticanje na korištenje prethodno stečenih znanja (Parlov, 2015; Škrbina, 2013).

d) Igra kao metoda i stav

Igra, sloboda izbora i kreiranja, te znatiželja ključne su karakteristike kreativnog procesa koje pobuđuju trajni interes djeteta za likovno stvaralaštvo. Proces likovnosti trebao bi biti shvaćen kao igra u kojoj dijete uživa i stvara svoj svijet. U radu sa slijepom i slabovidnom djecom, igra se može koristiti kao sredstvo za upoznavanje prostora, kao što je primjerice korištenje kutije za prostorno istraživanje ili lego kocki za izradu prostora (Parlov, 2015).

e) Oslobođenost od uzora

Djecu ne treba izlagati krutim šablonama i očekivati od njih da stvaraju isključivo prema nekom unaprijed postavljenom modelu. Oslobođenjem od šablona, djeca se potiču da razvijaju vlastiti pristup likovnom izražavanju, istražujući i prezentirajući svoju jedinstvenu viziju svijeta. Slijepa djeca nemaju tendenciju oponašati vizualne uzore jer ih ne mogu vidjeti, a taktilni uzori su im rijetko dostupni. Ako su adekvatno poticana i usmjeravana, slijepa i slabovidna djeca mogu razviti i izraziti svoj likovni stil (Škrbina, 2013).

f) Prožimanje intrinzičnog i ekstrinzičnog cilja

Za djecu, proces likovnog stvaralaštva važniji je od samog rezultata. Djeca su intrinzično motivirana za likovno izražavanje, što je prirodno s obzirom na to da je kreativnost urođena svima. S druge strane, ekstrinzični cilj predstavlja završni likovni produkt. Ravnoteža između ove dvije motivacije postiže se naglašavanjem užitka u samom procesu stvaranja, dok se zadovoljstvo konačnim rezultatom dodatno povećava kada dijete uvidi vlastite sposobnosti. Kod djece s oštećenjem vida, spoznaja da mogu stvoriti likovni rad unatoč nedostatku vida uvelike doprinosi njihovom samopouzdanju i pozitivnoj slici o sebi (Parlov, 2015; Škrbina, 2013).

g) Individualizacija

Rad s djecom, bilo da imaju oštećenje vida ili ne, mora biti prilagođen njihovim psihofizičkim sposobnostima. Kako djeca napreduju i razvijaju složenije vještine, tako

bi se postepeno trebali uvoditi zahtjevniji zadaci koji će ih poticati na istraživanje i stjecanje novih iskustava. Na ovaj način djeca ne samo da uče, već i kontinuirano razvijaju svoje sposobnosti likovnim izražavanjem (Škrbina, 2013).

4. Pedagoški aspekti likovnog stvaralaštva

Likovno stvaralaštvo ima značajnu ulogu u cjelokupnom razvoju djece, uključujući njihov kognitivni, emocionalni, socijalni i motorički razvoj. U pedagoškom kontekstu, likovna edukacija nije samo alat za izražavanje kreativnosti, već i sredstvo za razvoj kritičkog mišljenja, samopouzdanja i socijalnih vještina. Djeca u likovnim aktivnostima uče o svijetu oko sebe, razvijaju finu motoriku i koordinaciju, te jačaju svoju sposobnost za rješavanje problema i komunikaciju.

Kod djece s oštećenjem vida, pedagoški aspekti likovnog stvaralaštva postaju još važniji, jer specifičnim metodama i pristupima mogu nadomjestiti nedostatak vizualnog iskustva i omogućiti im da se ravnopravno uključe u kreativne procese. Likovne aktivnosti za slijepu i slabovidnu djecu trebaju biti pažljivo osmišljene i prilagođene kako bi bile dostupne i razumljive, a pedagozi, roditelji i odgojitelji imaju ključnu ulogu u tome.

Ovo poglavlje istražuje različite pedagoške aspekte likovnog stvaralaštva, počevši od uloge odgojitelja u likovnoj edukaciji, koji su često prvi kontakt djece s organiziranim kreativnim aktivnostima. Poseban fokus stavljen je na prilagodbu aktivnosti za slijepu i slabovidnu djecu, gdje su inovacije i kreativni pristupi ključni za osiguravanje inkluzivnog obrazovanja. Na kraju, predstaviti ćemo primjere dobrih praksi i inovativnih pristupa koji su uspješno implementirani u radu s djecom s oštećenjem vida, te koji mogu poslužiti kao smjernice za daljnji razvoj pedagoških strategija u ovom području. Ovi primjeri pokazuju kako se prilagođenim metodama i alatima može osigurati ravnopravno sudjelovanje sve djece u likovnom stvaralaštvu, bez obzira na njihove fizičke sposobnosti.

4.1. Uloga odgojitelja u likovnoj edukaciji

U razvoju dječje mašte i kreativnosti, uloga odgojitelja je od iznimne važnosti jer omogućava bogatstvo motivacijskih poticaja. Odgojitelj je taj koji inicira

raznovrsne likovne igre i kreativne aktivnosti koje uključuju vizualne aspekte. Također, odgojitelj treba podučavati djecu kako da kroz likovni sadržaj spoznaju, promatraju i doživljavaju svijet oko sebe. Poznavanje razvoja likovnog izražavanja kod djece i osnovnih načela vizualno-likovnog odgoja predškolske djece ključna je kompetencija svakog odgojitelja (Mendeš i sur., 2012).

Odgojitelj, osim što djeluje u samom vrtiću, također predstavlja uzor djeci u javnom i kulturnom životu zajednice u kojoj živi. On ima zadatak dovoditi u vrtić goste, kao što su likovni umjetnici i predavači, te uključivati djecu u različite programe i aktivnosti. Osim toga, organizira posjete ateljeima, muzejima, izložbama, galerijama i drugim kulturnim manifestacijama, što značajno doprinosi kulturnom obrazovanju djece (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Prilikom provođenja likovnih aktivnosti, odgojitelj bi trebao osigurati okruženje u kojem nema strogih pravila ni kritike dječjih radova, jer takav pristup može ograničiti dječju kreativnost, radoznalost i samopouzdanje. Ključno je da odgojitelj potiče slobodno izražavanje djece komentarima i vlastitim interpretacijama, što pozitivno utiče na njihovo samopouzdanje koje se odražava u njihovim likovnim radovima. Također, odgojitelj treba pružiti djeci priliku da istražuju nove likovne tehnike i zajedno s njima dolazi do novih spoznaja o materijalima i tehnikama (B. Šimrak, 2010/2011).

Herceg, Rončević i Karlavaris (2010) naglašavaju da svaki odgojitelj mora dobro poznavati opći i likovni razvoj djeteta, posebno dobne i individualne karakteristike djece s kojima radi. Ovo znanje je ključno za postavljanje odgovarajućih pedagoških ciljeva, uključujući one povezane s likovnim razvojem, te za odabir pedagoških postupaka koji su u skladu s razvojnim potrebama djece.

Uloga odgojitelja također obuhvaća poticanje češćih posjeta djece galerijama i muzejima, jer takve aktivnosti pridonose njihovom psihosocijalnom razvoju i usvajanju kulturnih navika. Organiziranje izvanvrtićkih aktivnosti u kulturnim institucijama može obaviti sam odgojitelj, pri čemu je važno da se temeljito pripremi, odabere prikladne sadržaje i razradi način na koji će djecu uvesti u aktivnost. Djela koja će djeca promatrati trebaju biti u skladu s njihovim mogućnostima, a djeci treba

omogućiti slobodu da likovno izraze svoje sposobnosti (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Odgovornik koji želi djeci približiti likovnu umjetnost treba im postupno objasniti sve elemente i pojave povezane s likovnim fenomenima, i to na način koji je djeci razumljiv. Važno je ne svoditi likovno djelo samo na motiv ili na objašnjenje likovnog jezika, već povezivati različite aspekte likovnog stvaralaštva i kreativnosti, kako bi djeca dobila cjelovitu sliku o umjetničkom djelu (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Kao posrednik između djece i likovnog djela, odgovornik ima ulogu poticatelja dječjeg aktivnog sudjelovanja u promatranju umjetničkih djela kroz postavljanje pitanja, zamišljanje, uspoređivanje, razumijevanje i istraživanje (Petrač, 2015).

4.2. Prilagodba aktivnosti za slijepu i slabovidnu djecu

Prilagodba aktivnosti za slijepu i slabovidnu djecu u likovnoj edukaciji od suštinskog je značaja kako bi se osiguralo njihovo ravnopravno sudjelovanje i razvoj kreativnih vještina. Ove prilagodbe moraju uzeti u obzir specifične potrebe i sposobnosti svakog djeteta, pri čemu se naglasak stavlja na korištenje drugih osjetila, posebno dodira i sluha, kako bi se nadomjestio nedostatak vizualne percepcije.

Prvi korak u prilagodbi aktivnosti je izbor materijala koji omogućavaju taktilno iskustvo. Materijali kao što su glina, plastelin, žica, tkanine različitih tekstura i reljefni papir omogućavaju djeci da istražuju oblike, strukture i površine dodiranjem. Ovi materijali pomažu djeci da stvore mentalne slike i razviju prostornu orijentaciju. Na primjer, korištenje gline omogućava djeci da modeliraju trodimenzionalne oblike, što im olakšava razumijevanje volumena i prostora (Parlov, 2015).

Osim materijala, važna je i prilagodba tehnika koje se koriste u likovnoj edukaciji. Reljefno crtanje, koje omogućava stvaranje uzdignutih linija na papiru, omogućava djeci da "vide" svoje crteže putem dodira. Ova tehnika može se nadopuniti korištenjem taktilnih alata, poput taktilnih olovaka ili reljefnih ploča, koje pomažu djeci u stvaranju i istraživanju oblika. Također, tehnike kao što su

modeliranje i izrada kolaža s teksturama prilagođene su potrebama djece s oštećenjem vida, jer omogućavaju stvaranje umjetničkih djela koja su pristupačna za dodir (Mendeš, Županić-Benić, 2021).

Prilagodba aktivnosti također uključuje korištenje zvuka i verbalne komunikacije kao sredstava za učenje i kreativno izražavanje. Na primjer, odgojitelji mogu koristiti zvučne stimulacije kako bi pomogli djeci da povežu određene zvukove s oblicima ili aktivnostima. Verbalna podrška i detaljno opisivanje materijala i procesa stvaranja ključni su za usmjeravanje i motiviranje djece tijekom likovnih aktivnosti. Ovo uključuje opisivanje tekstura, oblika, veličina i drugih karakteristika materijala koje djeca koriste, što im omogućava bolje razumijevanje i kreativno izražavanje (Grgurić i Jakubin, 1996, prema Škrbina, 2013).

Prilagodba okruženja također je važna kako bi se osiguralo da djeca s oštećenjem vida mogu sigurno i samostalno sudjelovati u aktivnostima. To može uključivati organizaciju prostora tako da bude lako navigabilan, korištenje kontrastnih boja za slabovidnu djecu, te osiguravanje sigurnih i stabilnih radnih površina. Odgojitelji trebaju biti svjesni potreba svakog djeteta i prilagoditi aktivnosti kako bi djeca mogla istraživati i izražavati se u okruženju koje je podržavajuće i prilagođeno njihovim sposobnostima (Parlov, 2015).

4.3. Primjeri dobrih praksi i inovativni pristupi

Uprkos izazovima s kojima se suočavaju slijepa i slabovidna djeca u likovnoj edukaciji, postoje brojni primjeri dobrih praksi i inovativnih pristupa koji pokazuju kako je moguće uspješno integrirati ovu djecu u kreativne procese. Ovi primjeri pružaju korisne smjernice i inspiraciju za odgojitelje koji žele razviti inkluzivne i poticajne programe likovne edukacije.

Jedan od primjera dobre prakse dolazi iz Centra za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju "Vinko Bek" u Zagrebu, gdje se koristi metoda trodimenzionalnog modeliranja za poticanje kreativnosti djece s oštećenjem vida. Korištenjem materijala kao što su glina, plastelin i drvo, djeca su u mogućnosti stvoriti skulpture i modele koje mogu istraživati dodirom. Ovaj pristup omogućava djeci da razviju osjećaj za

prostor, oblik i proporciju, što je ključno za njihovo razumijevanje i kreativno izražavanje (Parlov, 2015).

Drugi inovativan pristup uključuje upotrebu tehnologije u likovnoj edukaciji. Na primjer, korištenje 3D olovaka omogućava djeci da crtaju u prostoru, stvarajući reljefne oblike koje mogu istraživati dodirnom. Ova tehnologija pruža novu dimenziju u kreativnom izražavanju, omogućavajući djeci da stvaraju složene oblike i strukture na način koji je njima razumljiv i pristupačan. Osim toga, digitalne aplikacije koje koriste taktilne povratne informacije ili zvučne signale također su korisne u likovnom obrazovanju djece s oštećenjem vida, jer im omogućavaju da istražuju i eksperimentiraju s različitim oblicima i materijalima (Grgurić i Jakubin, 1996, prema Škrbina, 2013).

U vrtićima i školama koje su implementirale inkluzivne programe likovne edukacije, često se koriste zajedničke aktivnosti u kojima djeca s i bez oštećenja vida rade zajedno na projektima. Ovaj pristup ne samo da potiče socijalnu integraciju, već i omogućava djeci s oštećenjem vida da uče od svojih vršnjaka i da razvijaju osjećaj pripadnosti zajednici. Na primjer, u jednoj školi u Hrvatskoj, djeca su zajedno radila na stvaranju velikog zidnog murala, gdje su djeca s oštećenjem vida doprinijela teksturama i reljefima, dok su djeca s urednim vidom radila na bojama i detaljima. Ova zajednička aktivnost ne samo da je rezultirala impresivnim umjetničkim djelom, već je i potaknula međusobno razumijevanje i prijateljstvo među djecom (Mendeš, Županić-Benić, 2021).

Na kraju, primjeri dobrih praksi pokazuju da uz prave alate, metode i podršku, slijepa i slabovidna djeca mogu biti aktivni sudionici u likovnom stvaralaštvu. Inovativni pristupi koji koriste tehnologiju, taktilne materijale i zajedničke aktivnosti dokazano poboljšavaju iskustvo učenja i kreativnog izražavanja za ovu djecu, omogućujući im da istražuju svoje potencijale i razvijaju samopouzdanje. Ovi primjeri mogu poslužiti kao inspiracija za daljnji razvoj inkluzivnih programa likovne edukacije koji su prilagođeni specifičnim potrebama svakog djeteta.

5. Primjeri dobre prakse taktilnog doživljaja likovnog materijala poput slikovnice

U nastavku rada navode se primjeri dobre prakse vezane za likovno stvaralaštvo slijepe i slabovidne djece.

5.1. Slikovnica autorice Tanje Parlov

Didaktičko pomagalo pod nazivom "Lopta", koje je osmislila Tanja Parlov, profesorica Likovne kulture i rehabilitacije u Centru za odgoj i obrazovanje "Vinko Bek", osmišljeno je kao alat koji pomaže djeci da se upoznaju sa svijetom likovne umjetnosti. Ovaj edukativni set sadrži mekanu crno-bijelu loptu i slikovnicu, koje su pažljivo osmišljene da kroz igru i interakciju razvijaju različite likovne pojmove.

Koristeći svoje dugogodišnje iskustvo kao likovna pedagoginja, Parlov je pažljivo oblikovala način na koji djeca pristupaju likovnim elementima. Početna točka priče je prostor predstavljen kutijom, u kojem se nalazi oblik, odnosno lopta, i ploha u obliku slikovnice. Ovaj pristup uvodi djecu u razumijevanje osnovnih likovnih elemenata kroz logičan i intuitivan slijed.

Slikovnica se zatim usredotočuje na detaljno obrađivanje različitih likovnih pojmova. Prvo se bave odnosima veličina, prikazujući razlike između malog i velikog. Nadalje, djeca istražuju različite površine, poput glatkog, hrapavog, tvrdog i mekanog, čime se razvija njihova osjetilna percepcija. Također se razmatraju odnosi između mase (simbolizirane prikazom lopte) i prostora, koji se u slikovnici prezentira kao prazna ploha stranice.

Djeca u igri s loptom i slikovnicom uče o kompoziciji – kako elementi mogu biti raspoređeni gore, dolje, lijevo ili desno – što ih vodi prema dubljem razumijevanju rasporeda u prostoru. Na kraju, likovni elementi, poput igre svjetla i tame, toplih i hladnih boja, te crtanja linija, dodatno proširuju njihovo likovno iskustvo (Parlov, 2016).

Slika 1. Prikaz taktilne slikovnice pod nazivom "Lopta"

Izvor: Parlov (2016)

Didaktičko pomagalo "Lopta" namijenjeno je slijepoj i slabovidnoj djeci, ali i djeci koja vide. Pomoću ovog edukativnog alata, najmlađi postupno usvajaju osnovne likovne elemente poput prostora, mase/volumena, površine, boje i linije. Samo pomagalo osmišljeno je na način da se istražuje i putem taktilne percepcije (dodira) i putem percepcije vida, čime se omogućuje inkluzivan pristup učenju.

Lopta je izrađena od mekane tkanine u crno-bijelom kontrastu, što predstavlja najснаžniji kontrast boja. Ovaj dizajn posebno je prilagođen slabovidnoj i slijepoj djeci s preostalim vidom, kako bi mogla lakše razlikovati pojmove svjetlosti i tame. Slikovnica, koja dolazi uz loptu, koristi kontrastne boje poput žuto-plave ili crno-bijele, što dodatno olakšava vizualnu percepciju djeci s oštećenjem vida (Parlov, 2016).

Osim vizualnih aspekata, slikovnica sadrži i različite teksture, što ilustracije čini dostupnima slijepoj djeci, koja ih mogu istraživati dodirom. Na taj način, djeca razvijaju i taktilnu percepciju te kroz dodir upoznaju likovne elemente, što omogućava višestruko osjetilno iskustvo u procesu učenja.

5.2. Taktilna knjiga „Čudesan svijet“

Zrinka Horvat, bivša studentica Arhitektonskog fakulteta, Studija dizajna u Zagrebu, u sklopu svog diplomskog rada osmislila je, dizajnirala i realizirala taktilnu knjigu namijenjenu djeci s oštećenjem vida, ali i drugoj djeci koja su taktilno

znatiželjna. Knjiga nosi naziv "Čudesan svijet" i temelji se na priči koju je autorica sama osmislila, dok su ilustracije taktilne, prilagođene za dodirno istraživanje.

Glavna ideja njezina rada bila je stvoriti drugačiji pristup tekstu i "slici" za osobe s oštećenjem vida, s posebnim naglaskom na djecu. Mnoge prilagođene slikovnice oslanjaju se na djecu koja su u nekom trenutku života imala vid, ali su ga kasnije izgubila. Ovakav pristup zakida djecu koja su slijepa od rođenja jer nemaju vizualnu memoriju na koju bi se mogli osloniti prilikom čitanja priča.

Kako bi nadoknadila ovaj nedostatak, Zrinka Horvat osmislila je slikovnicu koja ne stavlja u prvi plan vizualne elemente, već haptičko istraživanje. Kroz dodir i interakciju s različitim teksturama u knjizi, čitatelji stvaraju asocijacije vezane uz likove i događaje u priči. Takav način omogućuje da priču razumiju svi – slijepa, slabovidna i djeca koja vide.

Za djecu koja imaju vid ili su slabovidna, dodatna pomoć dolazi u obliku jakog kontrasta između plave i žute boje, čime se olakšava vizualno praćenje sadržaja knjige. Korištenjem kontrasta i raznolikih taktilnih materijala, knjiga omogućuje inkluzivno iskustvo čitanja koje jednako odgovara različitim skupinama djece.

Slika 2. Prikaz slikovnice "Čudesni svijet"

Izvor: Horvat (2016)

Kako bi stvorila inovativnu slikovnicu, Zrinka Horvat odlučila je napustiti tradicionalni format knjige i dizajnirala stranice kvadratnog oblika, koje su veće u volumenu, ali lagane zahvaljujući materijalu. Na svakoj stranici nalazi se dio priče, tiskan crnim slovima i brajicom, a ispod teksta, u središnjem kružnom dijelu, smješteni su različiti materijali prilagođeni za taktilno istraživanje.

Umjesto klasičnog uveza, stranice knjige povezane su čičak-trakom, što omogućuje djetetu da ih po želji slaže i raspoređuje, kao kockice. "Taktilne slike", koje koriste različite materijale i teksture kako bi dočarale motive iz priče, postavljene su u kružnom obliku kako bi ih djeca mogla jednako istraživati bez obzira na smjer – s lijeva na desno ili odozgo prema dolje (Horvat, 2016).

Slike su multi-senzorne, što znači da osim taktilnih senzacija omogućuju i pokret, a neke od njih stvaraju i zvuk prilikom dodira. Priču je Zrinka napisala u formi rime, s nedefiniranim glavnim likom i apstraktnim motivima, čime se potiče dječja mašta. Priča nije strogo linearna, pa stranice mogu biti raspoređene na različite načine, što omogućava djetetu da stvori vlastiti slijed događaja

5.3. Taktilna slikovnica „Žiga špaget gre v širni svet”

Taktilne slikovnice, poput one naslovljene „Žiga špaget gre v širni svet” s ilustracijama Zvonka Čoha, posebno su osmišljene kako bi slijepoj i slabovidnoj djeci pružile priliku za razvoj vizualnih pojmova kroz dodir. Tekst u takvim slikovnicama otisnut je uvećanim slovima te Brailleovim pismom, što ih čini pristupačnima i za djecu koja vide. Ove slikovnice nude višeosjetilno iskustvo koje potiče djecu da istražuju svijet dodirom, a teksture i oblici unutar slikovnice služe kao zamjena za slike.

Zbog svoje prilagođenosti slijepoj i slabovidnoj djeci, taktilne slikovnice nisu samo edukativni alat za vizualno oštećene, nego i medij koji potiče empatiju kod djece s razvijenim svim osjetilima. Ovakve slikovnice prisutne su u knjižnicama kako bi djeci koja nemaju oštećenja vida približile iskustva njihovih vršnjaka s teškoćama te ih naučile razumijevanju i suosjećanju.

Ova specifična slikovnica „Žiga špaget gre v širni svet“ integrira teksture, poput različitih materijala, kako bi djeca dodirom mogla oblikovati predodžbe o likovima i radnji priče.

Slika 3. Prikaz taktilne slikovnice „Žiga špaget gre v širni svet“

Izvor: <https://pogledkrozprozor.wordpress.com/2019/04/30/dijete-i-ilustrirana-knjiga/>

Primjeri dobre prakse u likovnom stvaralaštvu lijepe i slabovidne djece služe kao dragocjeni vodič i inspiracija za razvijanje učinkovitih metoda učenja i izražavanja. Ovi primjeri pokazuju kako umjetnost može biti prilagođena djeci s oštećenjem vida kroz višeosjetilne pristupe koji uključuju dodir, miris i sluh. Time se omogućuje djeci da razvijaju kreativnost, percepciju i finu motoriku, unatoč njihovim vizualnim ograničenjima.

6. Zaključak

Likovno stvaralaštvo lijepe i slabovidne djece pruža im priliku za izražavanje i istraživanje svijeta na drugačiji način, koristeći osjetila poput dodira, mirisa i sluha. Iako je vizualni element u likovnom izražavanju dominantan, za djecu s oštećenjem vida umjetnost postaje prilika za razvoj percepcije i kreativnosti kroz višeosjetilne tehnike. Korištenjem taktilnih slikovnica, glinenih modela, teksturiranih materijala i mirisnih boja, slijepa i slabovidna djeca uče stvarati, prepoznavati oblike i razumjeti prostor. Ovi prilagođeni materijali omogućuju im istraživanje umjetnosti kroz taktilne i senzorne podražaje, čime razvijaju finu motoriku i prostorne sposobnosti.

S druge strane, umjetnost pruža i emocionalni ventil te povećava samopouzdanje jer im omogućava aktivno sudjelovanje u stvaranju, što inače ne bi bilo moguće u tradicionalno vizualnim disciplinama. Takve aktivnosti potiču njihovu maštu i stvaraju osjećaj postignuća, što je osobito važno za njihov osobni razvoj i socijalizaciju. Uključivanje likovnih aktivnosti u odgojno-obrazovne programe za slijepu i slabovidnu djecu također potiče inkluziju, omogućujući im da se kreativno izraze zajedno s vršnjacima, što pridonosi razvoju empatije među djecom s različitim sposobnostima.

Dugoročno, likovno stvaralaštvo pomaže u razvoju osjećaja identiteta i samosvijesti kod slijepa i slabovidne djece, omogućujući im da se osjećaju ravnopravno i da izgrade pozitivnu sliku o sebi. Takve aktivnosti nisu samo način izražavanja nego i sredstvo putem kojeg djeca s vizualnim oštećenjima mogu bolje razumjeti svijet koji ih okružuje, usvajajući pritom nova znanja i vještine. Sve ove koristi čine likovno stvaralaštvo nezamjenjivim dijelom edukacije i terapije za djecu s oštećenjem vida.

7. Literatura

1. Andrilović, V., & Čudina, M. (1990). *Osnove opće i razvojne psihologije*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Balić-Šimrak, A., & Bakotić, M. i sur. (2021). *Ljepota iz perspektive djeteta*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
3. Bennett, R. E. (2019). *Visual Impairment and Developmental Disabilities: Contemporary Issues and Future Directions*. New York: AFB Press.
4. Bishop, V. E. (2016). *Teaching Visually Impaired Children*. Springfield: Charles C. Thomas Publisher.
5. Brody, P. J. (2018). *Handbook of Developmental Disabilities: Resources and Research for Individuals with Visual Impairments*. New York: Nova Science Publishers.
6. De Verdier, K. (2018). *Children with blindness: Developmental aspects, comorbidity and implications for education and support*. Stockholm: Stockholm University.
7. Fajdetić, A., Poljan, I., Megyery, M., Lukić, A., Matok, D., Šestić, G., Paković, B., Sajković, M., Rotim, I., Koščec, R., & Nenadić, K. (2007). *Učenik s oštećenjem vida u redovitoj školi, Upute za odgojitelje, učitelje, nastavnike i roditelje djece s oštećenjima vida koja su integrirana u redovite škole*. Hrvatski savez slijepih, Zagreb.
8. Ferrell, K. A. (2017). *Reach Out and Teach: Helping Your Child Who Is Visually Impaired Learn and Grow*. New York: AFB Press.
9. Grgurić, I., & Jakubin, I. (1996). *Specifičnosti likovnog izražavanja slijepa i slabovidne djece*. Prema Škrbina, D. (2013), *Art terapija i kreativnost* (str.78-85). Zagreb: Veble Commerce.
10. Hatton, D. D. (2019). *Early Focus: Working with Young Children Who Are Blind or Visually Impaired and Their Families*. New York: AFB Press.

11. Herceg, L. V., Rončević, A., & Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa d.d., Sveučilište u Rijeci.
12. Horvat, Z. (2016) Tactile Picture Book, dostupno na: <https://zrinkahorvat.com/tactile-picture-book-for-blind-children> (06.09.2024).
13. Malley, S. M. (2020). *Art Beyond Sight: A Resource Guide to Art, Creativity, and Visual Impairment*. New York: AFB Press.
14. Mendeš, I., Županić-Benić, M., & sur. (2012). *Razvoj likovnog izražavanja djece*. Zagreb: Naklada Ljevak.
15. Parlov, T. (2015). *Upute za rad s učenicima s oštećenjem vida na području likovnog stvaralaštva*. Zagreb: Centar "Vinko Bek".
16. Parlov, T. (2016) Dijete i prostor, dostupno na: <https://vizkultura.hr/dijete-i-prostor/> (06.09.2024).
17. Petrač, L. (2015). *Dijete i likovno umjetničko djelo: Metodčki pristupi likovnoumjetničkom djelu s djecom vrtičke i školske dobi*. Zagreb: Alfa.
18. Rosenblum, L. P. (2020). *Foundations of Education: Volume I: History and Theory of Teaching Children and Youths with Visual Impairments*. New York: AFB Press.
19. Šarančić, S. (2014). *Dobrobiti likovnog stvaralaštva*. Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju, 154 (1-2), 91-104.
20. Šimrak, B. A. (2010/2011). *Predškolsko dijete i likovna umjetnost*. Dijete, vrtić, obitelj, zima 2010/proljeće 2011, broj 62/63, str. 2-8.
21. Škrbina, D. (2013). *Art terapija i kreativnost* (str.78-85). Zagreb: Veble Commerce.
22. Thompson, L. J. (2017). *Art Education for Children with Special Needs*. London: Routledge.
23. World Health Organization (WHO). (2019). *World report on vision*. Geneva: World Health Organization.

8. Popis slika

Slika 1. Prikaz taktilne slikovnice pod nazivom "Lopta"	32
Slika 2. Prikaz slikovnice "Čudesni svijet"	33
Slika 3. Prikaz taktilne slikovnice „Žiga špaget gre v širni svet“	35

SAŽETAK

Likovno stvaralaštvo slijepa i slabovidne djece ključan je aspekt njihovog razvoja, jer im omogućuje izražavanje i istraživanje svijeta kroz osjetila kao što su dodir, miris i sluh. Umjetnost prilagođena njihovim potrebama uključuje korištenje taktilnih materijala, reljefnih crteža, mirisnih boja i različitih tekstura koje zamjenjuju vizualne elemente. Kroz ove aktivnosti, djeca razvijaju finu motoriku, prostorne sposobnosti, kreativnost i maštu. Likovno stvaralaštvo pomaže u socijalizaciji, potiče samopouzdanje i emocionalni razvoj, a ujedno je i moćan alat za inkluziju i empatiju među djecom s različitim sposobnostima.

Ključne riječi: slijepa i slabovidna djeca, likovno stvaralaštvo, taktilne slikovnice, senzorne aktivnosti, kreativnost, inkluzija

SUMMARY

Visual creativity in blind and partially sighted children is a key aspect of their development, as it enables them to express themselves and explore the world through senses such as touch, smell and hearing. Art adapted to their needs includes the use of tactile materials, relief drawings, fragrant colors and different textures that replace visual elements. Through these activities, children develop fine motor skills, spatial abilities, creativity and imagination. Art creation helps with socialization, encourages self-confidence and emotional development, and is also a powerful tool for inclusion and empathy among children with different abilities.

Keywords: blind and partially sighted children, artistic creation, tactile picture books, sensory activities, creativity, inclusion